

İSTANBUL MEYHÂNELERİNDE SIRA DIŞI EĞLENCELER: 17. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA MÜZİK, RAKS VE CİNSELLİK

İhsan ERDİNÇLİ*

Öz

Meyhâneler, İstanbul'un fethiyle birlikte ilk olarak Galata'da gayrimüslimlere tanınan imtiyazlar çerçevesinde varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Zaman içerisinde İstanbul geneline yayılan meyhâneler, belirlenen sınırlar aşıldığında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek çok kapatılma ve yasaklanma müdahalelerine maruz kalsalar da, varlıklarını sürdürmüşlerdi. Meyhâneler, temelde içki, meze ve yiyecekler eşliğinde müşterilerine sohbet ve eğlenme imkânı sunan sosyalleşme mekânlarıydı. Hatta hepsinde olmamakla birlikte bazı meyhâneler, birtakım sıra dışı unsurlarla diğerlerinden farklılaşmışlardı. Bu çalışma, söz konusu unsurlardan müzik, raks ve özel niteliklere sahip meyhâne çalışanlarını ele almaktadır. Müzik, raks ve köçekler ile tavşanoğlanları gibi rakkaslar birçok çalışmada çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Ama sözü edilen unsurların meyhânedeki eğlenceler ile ilişkisi üzerinde pek durulmamıştır. Burada ise fizikî güzellikleri, yetenekleri ile öne çıkan köçek, tavşanoğlanı gibi rakkaslar ile meyhânelerin daimî çalışanlarının eğlencelere kattıkları cinsellik motifi ele alınmaktadır. Çalışmada, söz konusu unsurların bazı meyhâneler tarafından müşterilerinden müdâvim yaratmak amacıyla kullanıldığı ileri sürülmektedir. Konu, Osmanlı kroniklerine, mümkün olduğu ölçüde arşiv belgelerine, seyahatnamelere ve imparatorluğun son döneminde yazılmış edebî eserlere veya gözlemlere dayanarak incelenmiştir. Kullanılan malzemenin sınırlı sayıdaki arşiv malzemesinden daha ziyade literal olmasının sebebi, incelenen konunun uzun bir dönemde nasıl algılandığı veya tasvir edildiğini ortaya koyabilmektir. Esasen makaleye konu olan olgunun uzun bir dönemde ele alınmasının sebebi de sürekliliğini gösterebilmektir.

Anahtar Kelimeler: *İstanbul, meyhâne, müzik, raks, cinsellik, Osmanlı Devleti*

Abstract

The Path to Uncommon Entertainment in Istanbul Wine Houses: Music, Dance and Sexuality from 17th Century to 20th Century

After the conquest of Istanbul, the Byzantine winehouses, particularly in Galata, continued their activities as in previous years within the framework of privileges (Ahidname) granted to non-Muslims. The winehouses, which have evolved in time, were mainly socializing places offering

---

* Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon.
E-mail: ierdincli@ktu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4762-6129
(Makale Gönderim Tarihi: 12.12.2019 - Makale Kabul Tarihi: 24.05.2020)

the customers the opportunity to chat and entertain them with drinks, appetizers and food. However, certain unusual entertainment constituents were used in some winehouses but not in all of them. This study refers to music, dancers and other staff at the winehouses with special qualifications. Music, dance and different kinds of dancers including dancer boys (köçekler) and other ones called tavşanoğlanı have been studied in many studies from various perspectives. The relationship between the mentioned elements, however, and the entertainment in the winehouses have not been emphasized that much. In this study, dancers such as *köçeks* and *tavşanoğlanları*, permanent staff and especially the cupbearers (saki) who stand out with their physical beauty and talent, and the musical elements are described as extraordinary tools that add the element of sexuality to the entertainment. Also, it is suggested that the aforementioned elements were employed by the winehouse owners in order to build a permanent customer base for their winehouses. The subject was examined by surveying the Ottoman chronicles, travelogues and the literary works and the observations of the late Ottoman Empire period. The rather secondary nature of the sources instead of the limited number of the archive material arose from the need to depict how the subject was perceived or described in a long a period of time by also stressing its continuity.

Keywords: *İstanbul, winehouses, music, dance, sexuality, Ottoman Empire.*

Giriş

Müzik ve raksın bulunduğu eğlencelerin, sohbet, içkili sohbet veya her türlü zaman geçirme türünden farkını tartışmaya gerek yoktur. Her şeyden önce gösteri demeyi hak eden farklı unsurlar ve izleyicilerin varlığı katılım bakımından bu tür eğlenceleri diğerlerinden farklılaştırır. Göz ve kulağa hitap ederken içki ve yanında tüketilenler zevk unsurunu çeşitlendirerek öne çıkartır. Bunlar, bütün olarak insanı ruhen etkisi altına almaktadır. Bu yönüyle müzik ve raks, içkili eğlenceleri “içkisiz sohbetlerden” daha farklı bir zemine taşır.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren görülebilen müzik, içki ve raks bütünlüğü, Osmanlıların iştret âlemlerinin de bir parçası olarak en azından hepsinde olmasa bile bir grup meyhânede tespit edilebilmektedir. Haliyle bir meyhânenin bu tür imkânlarla sahip olması, onu diğerlerinden farklılaştıran bir özelliktir. Bu tür eğlenceler, daha önceki dönem toplumlarının birikimlerinin etkisiyle ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Nitekim Keykâvus’un 11. yüzyıla ait *Kabusname* adı eseri, içki ve müzik ilişkisinin kökenine ışık tutması açısından önemlidir. Oğlu Giylânşah’a tavsiyelerde bulunan Keykâvus’a göre düzenlenecek içki meclislerinde, “...hoş-avaz mutripler dahi hazır olalar ki mutripsiz şarap sohbetinin safası olmaz...”dı.¹

Anadolu Selçukluları da, eski Türk, İran, İslam ve Anadolu topraklarındaki toplumların yarattığı geleneği ve birikimi Osmanlı asırlarına taşıması açısından önem arz eder. Bazı sultanlar, özellikle İran geleneğinin etkisiyle düzenledikleri bezmlerinde “...telli sazlardan çeng, lâtva, barbut, rûd, tar, ud, yaylı sazlardan rebab, nefesli sazlardan ney, kaval, ergânun (org),

---

¹ Keykâvus 2006, s. 83.

*boru, zurna, vurmali sazlardan ise def, davul...” gibi müzik aletleri kullanmaktaydı.² İbn Bibi, I. Alâeddin Keykubad’ın düzenlediği içkili eğlence meclisinde lavta, rebab, çeng, ney ve def gibi çalgılar eşliğinde mutrib, yani şarkıcıların şarkılar söylediğini yazmaktadır.³ Yine erken döneme dair bir başka kaynak olan *Tevârih-i Âl-i Selçuk*’ta yer alan işret eğlencelerinde “erden ve avrattan her sınıf mutribler”, hoş ezgiler ve nağmeler ile “âşıklarun” gam ve kederlerinden kurtulması ve rahatlaması için bulunmaktaydı.⁴*

Bu çalışma, hepsinde geçerli olmamakla birlikte Osmanlı dönemi İstanbul⁵ meyhânelerindeki eğlence türünün bir özelliğini, köçek ve tavşanoğlanlar gibi rakkasların müzik eşliğindeki danslarıyla kadını taklit ve ikamesi denilebilecek bir fonksiyonla eğlencelerde arzu nesnesi olarak yer almasını ele almaktadır. Hatta bu tür meyhânelerde, mekânın daimî çalışanlarından sakiler de cinsel arzu nesnesi olabiliyordu. Böylece cinselliğin de eklenmesiyle ayrı bir eğlence kategorisi ortaya çıkmaktaydı.

İstanbul Meyhânelerinde İçki Sofralarına Eşlik Eden Müzik ve Raks

Osmanlı döneminde de benzer eğlencelerin, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, hem yönetici elit arasında hem de sıradan ahali içinde devam ettiği tespit edilebilmektedir. Örnek vermek gerekirse; II. Bayezid’in oğlu olan şehzade Korkud’un, Gazali mahlasını kullanan Deli Birader lakaplı Mehmed’in *kalenderce* yazdığı şiirleri kendisine okutarak eğlencelerinde dinlediği bilinmektedir.⁶ 16. yüzyıla ait mühimme kayıtları, içki âlemlerine *çeng ü çağanın*, yani bir çeşit saz eğlentisinin eşlik ettiğini göstermektedir.⁷ Ayrıca sadece İstanbul’da ve Osmanlı eliti arasında değil taşrada da sıradan ahali arasındaki eğlencelerde müzik aletlerinin varlığı yapılmış çalışmalardan anlaşılmaktadır.⁸ 17. yüzyılda Evliyâ Çelebi, oldukça teferruatlı bir şekilde İstanbul’daki sâzende, mutrib, rakkas ve tefçi gibi esnaf kesimden bahsetmektedir.⁹ 1796’da İsveç’in temsilcisi olarak İstanbul’da görev yapan M. de D’Ohsson ise, 18. yüzyılın sonlarında Osmanlılar, özellikle de Rumlar

² Uyumaz 2006, s. 46.

³ İbn Bibi 1996, s. 229 ve 236. Ayrıca bkz. Uyumaz 2006, s. 46.

⁴ Önder 2009, s. 106.

⁵ Osmanlı döneminde İstanbul, sadece Suriçi’ni, Tarihî Yarımada’yı yansıtmaktaydı. Burada kullanılan İstanbul, Osmanlı belgelerinin ifadesiyle İstanbul ve Bilâd-ı Selâse’yi, yani Suriçi, Eyüp, Galata ve Üsküdar’ı karşılamaktadır.

⁶ Deli Birader 2007, s. 35-36.

⁷ 6 Numaralı Mühimme 1995, C. II, s. 211.

⁸ Yılmaz, 2005, s. 25.

⁹ Evliyâ Çelebi 2014, 1. Kitap, 2. Cilt, s. 634-646.

arasında yaygın olarak kullanılan çalgılardan bahsetmekte, Müslümanların ise, doğrudan musikî ile meşgul olmaktan kaçındığını belirtmektedir.¹⁰

Acaba meyhâneler, müzik ve diğer eğlence biçimlerini İstanbul'da ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren müdavimlerine sunmuş muydu? Bir diğer ifadeyle İstanbul meyhâneleri, başlangıçtan itibaren içinde oturulup çeşitli eğlence araçlarıyla vakit geçirilen mekânlar mıydı? Fikret Yılmaz, meyhânelerin en azından 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tahrir defterlerinde görülen işlevlerinin vergilendirmeye yönelik olduğunu, buraların başlangıçta oturulup zaman geçirilen mekânlar olmadığını söylemektedir.¹¹ Ayrıca kanunnamelere göre meyhânelerin Hristiyanların şarap ihtiyacını temin etmelerinde ve vergilendirmede kapan-ambar gibi bir işlev gördüğünü, 16. yüzyıldan itibaren ve yavaş bir seyirle içinde oturulup içki içilen mekân özelliği kazandıklarını belirtmektedir.¹² Ancak Yılmaz, İzmir Frenk Mahallesi ile Galata'da bulunan meyhânelerin ticarî özelliklerinden dolayı verilen imtiyaz ve ahidnamelerde hem ambar hem de eğlence mekânı olarak çok erken tarihlerde bile farklılıkları olduğuna dikkat çekmiştir.¹³ Aslında Yılmaz'ın çalışmasının yayınlanmasından beş yıl sonra basılan ve İstanbul'un fethini müteakip yapılan 1455 tarihli ilk tahrir sonuçlarını içeren defterdeki veriler de meyhânelerin Suriçi'nde değil Galata'da olduğunu göstermiştir. Bu kayıtlarda biri Ermeni, diğeri Rum olan iki kişinin Galata'da meyhâneci olduğu belirtilmektedir.¹⁴ Yine Fatih döneminin sonlarına ait 1476 tarihli bir kanunnamede, gayrimüslimlerin şarabı sadece kendi mahallelerinde satabilecekleri düzenlenmiştir.¹⁵ Elbette bu kayıtlar Fikret Yılmaz'ın tezini desteklemekte, erken dönemlerde (16. Yüzyıl öncesinde) meyhânelerde oturulup vakit geçirildiğine dair bir ipucu sunmamaktadır. Fakat Latîfi'nin (1491-1582) 1546'da tamamladığı eserinde verdiği bilgiye bakılırsa Fatih'in şairlerinden Tokatlı Melihî, canı pahasına işrete müptela biri olarak Tahtakale meyhânelerine gitmekteydi.¹⁶ Yine Halûk İpekten, dönemin önemli kaynaklarından 'Âşık Çelebi'nin (1520-1572) 1568 yılında tamamladığı *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı eserine dayanarak Tahtakale meyhânelerinden Yani Meyhânesi'nde, özellikle de Efe Meyhânesi'nde toplanıp bir taraftan yanlarında getirdikleri mezeler eşliğinde içki içip diğer taraftan da şiirler okuyan ve sohbet eden 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında yaşamış bazı dîvan şairlerinden örnekler vermiştir. Mesela dönemin şairlerinden

---

¹⁰ D'Ohsson 1972, s. 244-245.

¹¹ Yılmaz, 2005, s. 31-33 ve 34-37.

¹² Yılmaz, 2005, s. 31-32.

¹³ Yılmaz 2005, s. 33-34.

¹⁴ İnalçık 2010, s. 277.

¹⁵ Akgündüz 1990, C. I, s. 424.

¹⁶ Latîfi 2000, s. 504-507.

Benli Hasan namlı Ahi Çelebi (ö. 1517), Balıkpazarı'na uğrayarak mezesini de aldıktan sonra Efe veya Yani meyhânelerinden birine gider, ama içki sohbetlerinde pek fazla konuşmazdı. Bazıları önemli makamlara geldikten sonra bu alışkanlıklarını terk etmiş olsa da Zatî (ö. 1546), Mesihî, İsa (ö. 1512) gibi daha birçok örnek, dönemin Tahtakale'de bulunan meşhur meyhânelerinde bir araya gelirdi. Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere Galata'daki meyhânelerden farklı olarak başka semtlerde, mesela Suriçi'nde Tahtakale ve Balıkpazarı'nda da meyhâneler bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁷ Fakat unutmamak gerekir ki en azından Balıkpazarı İstanbul limanı çevresindedir ve limanlarda meyhâneler daha kolay ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan belirtilen meyhânelere dair bilgi veren kaynaklar, 15. yüzyılda değil de 16. yüzyılın ortalarında kaleme alındığından, yazarlarının kendi dönemlerindeki gözlemlerini ve tespitlerini fethi takip eden yarım asırlık evrenin bütününde geçerli uygulamalarını gibi resmedebilecekleri ihtimalini dikkate almayı zorunlu kılar. Bu, kaynaklarda sıklıkla rastlanan bir anlatı tarzı olduğundan şimdilik 16. yüzyıl öncesinde Galata haricinde oturulup zaman geçirilen meyhânelerin varlığından güçlü bir şekilde söz edemiyoruz. Üstelik bu kayıtları doğru kabul etsek bile söz konusu örneklerin 15. yüzyılın sonlarından veya 16. yüzyılın başlarından daha eskiye gitmediği ortadadır. Bu durumda, Fikret Yılmaz'ın tespitinin geçerli görüldüğünü belirtmek gerekiyor.

Ancak meyhâne ve içki yasaklarına rağmen 16. yüzyıldan itibaren İstanbul meyhânelerinin sayısının arttığı ve oturulup çeşitli türde şarapların içildiği, başta 16. yüzyılın ortalarında İstanbul'a gelen seyyahların gözlemlerinden de izlenebilmektedir.¹⁸ Yine 1563 yılına ait bir sicil kaydından anlaşıldığına göre Darıca'da bir meyhâne, müşterilerine arak (rakı) da sunmaktaydı.¹⁹ Bununla birlikte İstanbul meyhânelerinde müziğin ve şarkıcıların (sazende ve hanende) ne zamandan itibaren eğlencelere yön vermeye başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte hepsinde geçerli olmasa da 17. yüzyılın ortalarında meyhânelerdeki eğlencelere yön veren rakkaslar vardı.²⁰ Artık 18. yüzyılın sonlarında müziğin müdavimler yaratmak ve onların eğlencelerine sıra dışı bir yön vermek için kullanıldığı görülmektedir. Bu konuda Ahmed Câvid, müziği meyhânelerin dış görünüşündeki kasvetini dağıtarak içeriye ve içeridekilere "bir başka sefâ, başka letâfet" veren unsurlardan biri olarak belirtmiştir. Onun ifadesiyle "...sûz-nâk

¹⁷ Meyhânelerin erken dönemdeki işlevlerinin anlaşılması açısından sadece bir kaç örnekle yetinilmiştir. Daha fazla örnek için bkz. İpekten 1996, s. 243-251.

¹⁸ *İstanbul Seyahati* 1995, s. 174; Dernschwam 1992, s. 141-145.

¹⁹ *İKSÜM 26 Numaralı Sicil*, s. 104.

²⁰ Evliyâ Çelebi 2014, 1. Kitap, 2. Cilt, s. 646-647.

sâzlar ile bu mertebelerde dil-rübâ muğbeceleri cem' olundukda, gayri akl u fikre vedâ' ..." edilmekteydi.²¹

19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da bulunan seyyahlardan Gérard de Nerval da, İstanbul meyhâneleri ile kahvehanelerinde dışarıdan duyulacak şekilde gündüz bile sanatını icra eden müzisyenler bulunduğunu gözlemlemişti.²² Eserini yüzyılın sonlarında kaleme alan Mehmet Tefik de, meyhâne meyhâne dolaşarak çığırta denilen nefesli bir müzik aleti ile işret âlemlerinde yer alan Kırbalı Ahmed adında birinden bahsetmektedir. Kırbalı Ahmed, Kumkapı civarında Bâlîpaşa Mahallesi'ndeki küçük bir mescitte imamlık ve bitişindeki mektepte hocalık yapan Hâfız Mustafa Efendi'nin damadıydı. Çocuk iken üflemeğe başladığı çığırta, kendisini eşi benzeri bulunmayacak kadar meşhur etmişti. Hatta meyhânelerde düzenlenen işret eğlencelerinin en başta aranan kişilerinden biri olmuştu. Tabi ki kendisi, meyhâne meyhâne dolaşıp sanatını icra ederek sadece eğlendirmemiş, aynı zamanda davet edildiği işret sofralarında bulunan içki ve mezelerle de eğlenmişti. İsminin önündeki lakabı da, bu eğlenceler ile yetinmeyerek beraberinde getirdiği yarım okkalık kırbayı doldurup evinde içmeye devam etmesinin ürünüydü.²³

Son Osmanlı kuşağının günümüze yakın tarihlerde verdiği bilgiler, 19. yüzyıl sonlarından itibaren müzik ve meyhâne birlikteliğinin iyice yerleşmiş ve kanıksanmış olduğunu göstermektedir. Ahmed Râsim, Kalyoncu Kulluğu meyhânelerinin birinde çığırta dinlediğini ve "gayet hoş, gayet kıvraktı" sözleriyle beğenisini ifade etmektedir.²⁴ Kendisi, İstanbul'un birçok semti için saydığı meyhânelerde, edebî eserlerini sunan şairlerin yanı sıra "...sâzlar, curalar, iki, dört telliler, bozoklar, zurnalar, çığırtmalar, zilli maşalar, darbukalar, davullar, rebâblâr; neyler, nısfîyeler, giriftler, kavallar..." da çalındığını yazmaktadır.²⁵ 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında, Arab İbrahim, Karakaş ve Borazan Arab Ahmed gibi kişiler, meyhânelerde sanatlarını icra etmekteydi.²⁶ Aynı dönemde meyhânelerden başka Sarıyer'de İbrahim Bey'in Köşkü'nde de Kanûnî Arif Bey, beraberinde getirdiği "güzide sâzende ve hânendeler" ile işret eğlencelerinde yer alan kişilerdendi.²⁷ Son olarak Neyzen Tefik de, eğlenirken eğlendiren veya eğlendirirken eğlenen ünlü

²¹ Ahmed Câvid 1998, s. 218.

²² Nerval 2012, 566-567. Aynı dönemlerde John Reid, bir meyhâne de tanık olduğu Rumların müzik eşliğindeki raksını karışık ve uyumsuz hareketler olarak nitelmiştir. Reid 1840, s. 200.

²³ Mehmet Tefik 1991, s. 182-183.

²⁴ Ahmed Rasim 1969, s. 139.

²⁵ Ahmed Râsim 1980, s. 173-174; Ahmet Rasim 1952, s. 1801.

²⁶ Alus 1994, s. 200-201.

²⁷ Yahya Kemal 2015, s. 71-72.

isimlerden biri olarak sık sık konaklara, köşklere, meyhânelere davet edilmiş tanınmış isimlerden biriydi. Kendisi, Birinci Dünya Savaşı'na kadar 1868 okka, yani yaklaşık 2.4 ton rakı, 3-4 ton kadar esrar ve afyon kullandığını belirtmiştir.²⁸

20. yüzyılın başlarında yazılan diğer eserlerdeki bilgiler de, İstanbul meyhânelerindeki müzikli eğlencelere ilişkin yukarıda verilen örnekleri doğrulamaktadır. Nitekim Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *sefil* ve *kopuk* gürhundan olup içkiye meftun olan kişilerin ince saz yerine “oynak havalar”ı tercih ettiğini yazdığından,²⁹ çeşitli toplumsal kesimlerin müzik ve meyhâne tercihlerinin farklı olduğunu düşündürür. Bu çıkarımı, daha açık şekilde dile getirenler de vardır. Sadri Sema, incesazın içkili yerlerde bulunmadığını belirtmiştir. Zira tabak ve kadeh seslerinin yanı sıra masalardaki muhabbet ile ortaya çıkan gürültüden dolayı “...ahengin inceliği, sanatı, sihri kayboluyor, daha doğrusu inceliğini, füsununu koruyamıyor; fasılların nizamı, intizamı kırılıyor...” idi. Müzik dinlemekten ziyade içki içip sarhoş olmaya giden bazı kişiler, şarkıyı bölerek isteklerde bulunur, dikkate alınmadığında da olay çıkarırdı.³⁰

İçkili eğlence görgüsü veya adabının çeşitli toplum kesimlerinde birbirinden farklı şekilde tezahür ettiğini gösteren şahitlikler kültürel çeşitlenmenin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sazende ve hanendeler, Abdülhak Şinasi Hisar'ın da ifade ettiği gibi iptilaya dönüşecek düzeyde Boğaziçi yalı, köşk ve konaklarında düzenlenen işret âlemlerinde de sanatlarını icra ederlerdi. Teganni yapacak hanendenin, yani şarkı söyleyecek mugannilerin taşınması gereken birçok vasıf vardı. Bunlardan biri de, “...içen, içmesini bilen bir adam” olmasıydı.³¹

Meyhâne Eğlencelerinde Raks: Köçekler ve Tavşanoğlanları

Meyhânelerde müziğin yanı sıra raks ve rakkasların nasıl girdiği ise hem başka bir bağlam teşkil ediyor hem de rakkase değil de kadın kılığındaki rakkasların bulunması özel olarak üzerinde durulmasını önemli kılıyor. Rakkaslar, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 17. yüzyılın ortalarında bazı meyhânelerdeki eğlencelere yön veren unsurlardandı. Örneğin kendisi de zamanında köçek olan Baba Nazlı, 17. yüzyılın ikinci yarısının en ünlü köçeklerinden Can İbo Şah'ı meyhânelere köçek yetiştirmiş bir kişi idi. Baba

²⁸ Kabacalı 2003, s. 72-74.

²⁹ Balıkhane Nazırı 2011, s. 43.

³⁰ Sadri Sema 2008, s. 267-268.

³¹ Boğaziçi mehtaplarında düzenlenen işret âlemlerine dair oldukça detaylı tasvirler bulunmaktadır. Bkz. Hisar 1995, s. 42-71.

Nazlı Kolu'nun rakkaslarının giydiği kıyafetlerin tasvirleri çok canlıdır. Bunlar canfes (ipekli kumaş), çok ince gümüş ve altın telli ipekli etekler giymekteydi.³² Aynı dönemlerde, 1670 ile 1677 yılları arasında İngiltere'nin sefaret papazı olarak İstanbul'da bulunan John Covel, rakkasların kılık kıyafetini şöyle tasvir etmiştir:

*En iyileri altın ve gümüş işlemeli veya ipekli kumaştan giysiler giymişlerdi. Üstlerinde kalçalarına kadar vücutlarını sımsıkı saran, ellerinin üstünde iliklenen tek parça bir giysi, bellerinde cüzdan vazifesi gören şık bir kuşak vardı; onun altına çok geniş ve bol kesimli, bileklerine kadar inen bir etek giyerlerdi; bu çok zengin ve güzel açık renk bir etek olurdu. (...) Saçları çok kısa kesilmemişti, yanlarda diğer zamanlarda tepeye toplayarak örttüikleri uzun bukleler olurdu; ancak dans ederken onları omuzlarına döker veya örererek ya da serbest olarak arkaya atarlardı...*³³

18. yüzyılın sonlarında Ahmed Câvid, Covel'ın İstanbul'da bulunduğu dönemlere ait bir meyhâne yasağından bahsederken buradaki eğlencelerde görevli olan çalışanların kılık-kıyafetini de tasvir etmiştir. Buna göre gümüş endamlı rakkaslar etek, beyaz fes ve Leh işi yeni çıkmış şeritli kuşak, işlemelerle süslenmiş kolsuz yelek giymekteydi.³⁴ İngiliz ordusunda subay olan babasının resmî görevine eşlik etmek üzere 1836'da İstanbul'a gelen Julia Pardoe, bir şenlikte karşılaştığı yaklaşık yirmi genç köçegin yaşlarının 14-20 arasında olduğunu, uzun ve lüleli saçlarının omuzlarına döküldüğünü gözlemlemiştir. Köçeklerin kostümleri göz alıcı olmasına rağmen, görünüşlerini beğenmemiştir.³⁵ Yine 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bulunan Jean Henri Abdolonyme Ubucini'ye göre başlarında kırmızı fes bulunan Rum çengiler, omuzlarına kadar varan parfümlü saçlara, rastıklı kaş ve kirpiklere sahipti.³⁶

Köçeklerin dış görünüşüne ilişkin benzer tasvirleri, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında da görmek mümkündür. Ahmed Râsim, bulunduğu semtler ile birlikte isimlerini de saydığı pek çok İstanbul meyhânesinde, sıracıların, yani dört kişiden oluşan saz heyetinin "...allı pullu cebkenli sırmalı etekli hoş endam ve hoş yürüyüşlü, kâküllü düzgünlü, benli, sürmeli köçekler..." oynattığını belirtmiştir.³⁷ Saçları, omuzlara, hatta daha aşağıya kadar uzanan köçekler, oyunlarında şeffaf şalvar ve gömleklerin yanı sıra çıplak vücutlarının üzerine kolsuz yelekler gibi "şehvetengiz" giysiler

³² Evliyâ Çelebi 2014, 1. Kitap, 2. Cilt, s. 646-647; Koçu 2015, s.65-73.

³³ Covel 2011, s. 134-135.

³⁴ Ahmed Câvid 1998, s. 217.

³⁵ Pardoe 2017, s. 337.

³⁶ Ubucini 1977, c. II, s. 68.

³⁷ Ahmed Râsim 1980, s. 173-174.

giyerlerdi.³⁸ Tunik, pantolon, etek gibi giysiler ise, sırma ve gümüş işlemeli kadifelerden ve ince ipekten olurdu.³⁹ Siyah çuhadan ayak topuklarına kadar oldukça dar bir kıyafet giyen tavşanoğlanları ise, başlarını açmaz, küçük bir çeşit süslü başlık giyerlerdi. Köçekler etek, tavşanoğlanlar ise, şalvar giyerdi.⁴⁰ Reşad Ekrem Koçu'ya göre gösterilerini yapabilmeleri için "çok çetin" eğitimlerden geçen köçeklerin vücut yapıları düzgün ve yüz güzellikleri de ön planda olmalıydı. Yazar, köçek olmak isteyenlerin ayaklarının ve topuklarının iri, parmaklarının uzun ve ayak bileklerinin de gayet ince olması, ayakların bu özelliklerine uyum sağlayacak şekilde büyük ve uzun parmaklı ellerinin olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu gereklilik, "...pervane gibi fırl fırl dönme, uçar gibi koşarken birden durabilmek, sıçramak, perende atmak, fiskeleme yürümek, sırt üzerine yay gibi kıvrılmak için..." çok önemliydi.⁴¹ Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere en azından Evliya Çelebi'den, yani 17. yüzyıldan başlayarak imparatorluğun sonlarına kadar köçek ve tavşanoğlanı gibi kadın kılığındaki rakkasların meyhânelerde boy göstermesinin süreklilik arz ettiği açıktır.

Şekil 1: Köçek (Ersoy 2007, s. 91).

Şekil 2: Tavşanoğlanı (Erkan 2010, s. 18).

³⁸ Tasvirlerin bir karşılaştırması için bkz. Abdülaziz Bey 2000, s. 391-392; Balıkhane Nazırı 2011, s. 29; Koçu 2015, s. 54-55; Koçu 1958, s. 58-59.

³⁹ Sperco 1989, s. 114.

⁴⁰ Melek 1953, s. 2706; Sevensil 2014, s. 123; And 2014, s. 30.

⁴¹ Koçu 2015, s. 54-55; Koçu 1958, s. 58-59.

Köçekler, esas olarak büyük meyhânelerde gösteri yapardı.⁴² Galata'daki meyhâneler, hem büyüklükleri hem içki ve meze çeşitliliği hem de seçme köçekler, hepsi çok güzel gençlerden olan hademeler ve sakiler, rakkaslar, şarkıcılar bulundurması dolayısıyla daha öne çıkmaktaydı.⁴³ Bazı büyük gedikliler, sadece kendi meyhânelerinde gösteri yapan bir veya bir kaç köçeğe sahip olabilirdi. Ama “güzellikleri, türlü işvebazlıkları, hem de oyun hünerleri” ile meşhur olan köçekler, bir meyhâneye bağlanmaz, gezerek sanatlarını icra ederdi.⁴⁴ Yine köçekler ve tavşanoğlanları, Galata ve Beyoğlu gibi daha kozmopolit ve limana yakın noktalarda bulunan gemici meyhânelerinde daha da yaygındı.⁴⁵ Bunun sebebi, Galata'da -ve Beyoğlu'nda- ecnebî tebaanın diğer bölgelere nazaran daha fazla olması, konsolosluk ve elçiliklerin bulunması, bahşedilen ticari imtiyazların daha serbest bir ortam oluşmasına zemin hazırlamasıdır.⁴⁶

Çeşitli eğlencelerde raks eden köçeklerin her durumda imparatorluğun hangi etnik grubundan geldiğini tespit etmek mümkün olmasa da, Evliyâ Çelebi'nin “Oyuncular, çalıcılar ve güldürücüler esnafı” ile ilgili verdiği listeden Kıptî, Rum, Yahudi ve Ermenilerin öne çıktığını söylemek mümkündür. İlgili başlık altında yer alan esnafı kollar halinde ayrı ayrı anlatan Evliyâ Çelebi, her bir kolun meşhur rakkaslarının kendi isimleri ile değil, genellikle “şah” gibi lakaplar ve niteliklerini öne çıkaran özellikleri ile anıldığını belirtmektedir. Seyyahın verdiği örneklerle bakılırsa rakkaslar, genellikle Sakızlı Rumlardan seçilmekteydi.⁴⁷ Rakkaslar, 18. yüzyılın sonlarında da Sakız ve İmroz Adası'ndan seçilmekteydi.⁴⁸ Aynı şekilde Abdülaziz Bey (ö. 1918), köçekler gibi tavşanoğlanların çoğunluğunun başta Sakız olmak üzere Midilli gibi Adalar ile Kapıdağ ve çevresi ile İzmir'den gelmiş Rum delikanlılardan, Tatavla, Yeniköy Rumlardan olduğunu belirttiikten sonra bunlara ilave olarak farklı yerlerden gelen Kıptîlerden de bahseder. Ancak bunlardan başka Kastamonu ve Sivas ahalisinden olan köçek ve rakkasların olduğunu belirtir. İsimlendirmenin kaynağı ise, Ada tavşanlarının beyaz ve sevimli olmasıyla irtibatlıdır ve Adalar'dan gelen rakkaslara da sıfat olmuştur.⁴⁹

---

⁴² Meyhâneler, icra edilme ve vergi yükümlülükleri uyarınca zamanla gedikli, koltuk ve ayaklı/seyyar olmak üzere farklı türlere ayrılmıştı.

⁴³ Abdülaziz Bey 2000, s. 309.

⁴⁴ Koçu 2015, s. 54-55.

⁴⁵ Zat 2002b, s. 202-203.

⁴⁶ Cezar 1991, s. 430 ve 443.

⁴⁷ Evliyâ Çelebi 2014, 1. Kitap, 2. Cilt, s. 646-649.

⁴⁸ Ahmed Câvid 1998, s. 217.

⁴⁹ Abdülaziz Bey 2000, s. 286 ve 390. Ayrıca bkz. Sevengil 2014, s. 122-123.

Köçekler, belli bir yaşa kadar raks ederdi. Örneğin meyhanelere köçek yetiştiren Baba Nazlı, köçeklikte makbul süreyi doldurmuş bir kişiydi.⁵⁰ Abdülaziz Bey, köçeklerin 25 yaşına kadar oyun oynadıklarını ifade ederek bir anlamda bu makbul süreyi de belirtmiştir. Yazara göre bundan sonra bir kısmı, ya kolbaşı olarak bir köçek takımının idaresine geçer ya da meyhanelerde çırak olarak işe başlardı. Köçeğin meftunları, yine peşini bırakmaz, bu kez de çırak olarak çalıştığı meyhâneye devam ederek paralarının geri kalanını tüketirlerdi. Bir kısım köçek de berber, kahveci olur, para biriktirebilen çok azı da memleketine çekilip tarla satın alarak geçimini sağlardı.⁵¹ Rakkas ve köçekler sadece meyhanelerde raks etmez, oyun ekipleri ile ya da tek başlarına düğünlerde, şenliklerde ve konaklarda da gösteri yapardı.⁵² Yani köçeklerin bir kısmı, sadece meyhanelerin bazılarında raks ederek sıra dışı eğlencelere kapı aralamaktaydı. Köçekler, benzer işlevi yerine getiren tavşanoğlanlarından kıyafetleri ve bazı özellikleri ile ayrılmaktaydı.⁵³

Tanzimat Fermanı ile başlayan çağdaşlaşma sürecinden önce meyhanelere gizlice giden Müslümanlar, meyhanelerde eğlencelerin bir parçası olarak yer alan raksta aktif konumda değildi. 18. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan D'Ohsson, son derece ciddi olarak nitelediği Türklerin hiçbir şekilde dans etmediklerini belirtir.⁵⁴ 1835-39 arasında askeri danışman olarak Osmanlı hizmetinde bulunan Helmuth von Moltke'nin de dikkat çektiği şekilde meyhanelere giden Müslümanlar, raks etmeyi veya şarkı söylemeyi değil, izlemeyi tercih etmekteydi. Aksi bir durum, bir Müslüman için kendi kendisini kırbaçlamasını istemek kadar uç noktada yer almaktaydı.⁵⁵ Müslümanların bu tavrı, devletin meyhanelere ve meyhaneleri kullanan Müslümanlara yönelik yaklaşımını değiştirmeye başladığı 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde de devam etmişti.⁵⁶ Bununla birlikte Müslümanların meyhanelerdeki müzik dinleme ve raks etme anlayışı, yüzyılın ortalarından başlayarak sonlarına doğru aşamalı bir

⁵⁰ Koçu 2015, s.65-73.

⁵¹ Abdülaziz Bey 2000, s. 393.

⁵² Abdülaziz Bey 2000, s. 285-286, 390; Melek 1953, s. 2706; Sakaoğlu-Akbayar 1999, s. 50 ve 230.

⁵³ Metin And'a göre ilk başlarda kadın-erkek ayırmaksızın raks eden, taklitler yapan bütün sanatçılara çengi denilmekteydi. Fakat çengi, daha sonra sadece kadınlar için kullanılmaya başlandı. Bkz. And 2014, s. 29.

⁵⁴ D'Ohsson 1972, s. 248.

⁵⁵ Moltke 1960, s. 116-117.

⁵⁶ 1856 yılındaki İslahat fermanıyla Osmanlı tebaası müslim ve gayri müslimler vatandaşlık haklarına kavuştuğundan suç ve ceza kavram ve hukuku da değiştiğinden devletin içki tüketen Müslüman tebaasına yönelik yaklaşımını da köklü bir şekilde değiştirdi. Hatta daha 1839'daki Tanzimat Fermanı'nı müteakiben yayınlanan ceza kanunnamelerinde görüldüğü üzere artık Müslümanların içki tüketimi değil, sarhoş olunup suç işlenmesi suç unsuru oluşturmaktaydı. Bu konuda bkz. Erdiçli 2019.

şekilde değişim göstermiştir. Artık Avrupa âdab-ı muaşeretine göre yazılan veya onu yansıtan pek çok kitap, salonlarda nasıl dans edilmesi gerektiği konusunda Müslüman okurlarına bilgi vermektedir.⁵⁷

Meyhâne ve Cinsellik

Bu kısımda müziğin, raksın ve rakkasların meyhâne içerisindeki eğlencelere kattığı cinsellik boyutu ele alınacaktır. Yılmaz'ın kırsal kesimde veya şehir ve kasabaların etrafındaki bağ, bahçe, değirmen, dükkân ve “oda” gibi mekânlarda gerçekleşen işret toplantıları örneğinde belirttiği gibi içki, onu tüketen bireyde oluşturduğu “esrime” sonucunda bir “davranış rahatlığı” da meydana getirmekteydi. Zira bu tür eğlencelere katılan kişiler, toplumsal yaşamın getirdiği sosyal kontrolü ve kabul edilmiş davranış kalıplarını üzerlerinde daha az hissetmeye başlayarak gündelik hayatta bastırdıkları düşünce ve isteklerini daha kolay bir şekilde açığa vurabilmekteydi. Kapalı mekânlar, bunun için gerekli olan gözlerden ve meraklı bakışlardan uzak ortamı da sunmaktaydı. Burada gerçekleşen her tür eğlence, artık sadece katılımcıların arasında kalması gereken bir “ortaklık” şekline dönüşmüş olmaktadır.⁵⁸ Meyhânelerde gelişen cinselliğin esas olarak işret ile ilişkili olan yönü için de bu açıklamalar kabul edilebilir görünmektedir.

Meyhânenin içerisinde söz konusu olan cinsellik, ilk olarak ve özellikle meyhâne müdavimlerinin çalışanlar ile kurduğu ilişkiyi tarif etmektedir. Bu yüzden sakîler de köçekler ve tavşanoğlanları gibi özel olarak seçilir ve işlevlerine uygun kıyafetler giyerdi. Sakîler, davranışları ve tavırlarıyla kadımsı özelliklere sahip genç ve güzel oğlanlardan seçilmekteydi.⁵⁹ Meyhânelerin müdavimlerinin önemseydiği özelliklerinden dolayı 18 yaşlarında işe başlayıp “tamam kartalincaya kadar” hizmet ederdi. Koçu'ya göre bir sakînin müşteriler nazarında en “makbul” zamanı, 22-23 yaşları idi. Buradaki “makbul” ifadesi, sakînin yeteneğine değil, fiziksel yeterliğine ve görünüşüne bir göndermedir. Zira Koçu, kılık-kıyafet ve fizikî özelliklerine dair oldukça fazla detay verdiği sakîlerin, köçekler ve tavşanoğlanları gibi “ahalisinin güzelliği, vücut yapısı” ile “meşhur” Sakız Adası, ikinci olarak da İmroz Adası'ndan getirildiğini belirtmektedir:

“...alınlarında kâkül, şakaklarında zülüf, favori değil, uçları kıvrır kıvrır zülüf, başlarında kırmızı fes, festen siyah bir kaytanla omuz üzerine sarkıtılmış, düşürülmüş mavi bir top püskül, sırtlarında göğsü mutlaka açık ve kolları mutlaka sıvanmış beyaz gömlek, üstünde de önü çapraz kavuşur ipek veya sırma

⁵⁷ Ahmet Mithat 2001, s.186-196; Meriç 2000, s. 151-152.

⁵⁸ Yılmaz 2005, s. 39-42.

⁵⁹ Sakaoğlu ve Akbayar 1999, s. 231-233.

*işlemeli kolsuz bir yelek, “fermene”, belde siyah kuşak, onun altında kara bezden şalvar, bol ve uzun ağı, yerde sürünecek kadar uzun ve yürürken iki yana nümayişle sallanacak kadar bol ağı şalvar, paçalar geniş ve ayak bilekleri üstünde, hizmette ayakları mutlaka çıplak ve çıplak ayaklarında mutlaka takunya...”*⁶⁰

Konu ile ilgili olarak Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi (ö. 1743), şair Fasîh Ahmed Dede'nin muhtemelen sonradan satırlara da döktüğü bir macerasının⁶¹ hikâyesine yer vermiştir.⁶² Buna göre şair Fasîh Ahmed Dede, Fener İskelesi'nden bir kayığa binerek Galata'da bir meyhâneye gidip içkisini içerken etrafını da seyretmeye başlar. Bu sırada meyhânedeki “*bî-çarelerin ‘akl ü fikr ü hayalîn tarac edip mest ü medhuş’* olup dünya dertlerini unutturan “bir dil-ber-i alü'l-al” sakiyi sofraya hizmet ederken görür. Şair, “*saki-i ruh-efza ve dil-ber-i ra'na hüsn ü bahada şöyle yek-ta ve şol rütbe pür-hüsn ü baha...*” sözleriyle ilgi ve beğenisini de açıkça ifade eder. Herkes, meyhânedeki çıkıncaya kadar bekledikten sonra da sakîyi kendi masasına davet eder. Masaya gelerek yüz yıldır karşısındaki müşteriye “aşına gibi” sohbet eden sakî, ertesi gün seher vaktinde tekrar gelmek üzere söz vererek meyhânedeki ayrılır. Masayı donatarak beklemeye başlayan şair, gelen giden olmayınca meyhânedeki öğrendiği sakînin evine gider. Burada kendini bekleyen kötü sürprizi, “*Hiç ne yâr ağıyarsız ola ne gonca hârsız*” sözüyle ifade eden şair, sakînin meyhâneye gelmemesinin sebebi olan iki “baldırı çıplak” ile karşılaşır. Şairin kendisini “helâk” edecekler iken söylediği şiir, bu iki ayaktakımından biri olan Bekrî Hasan'ı insafa getirerek hayatını kurtarmasını sağlar.⁶³

19. yüzyıl şairlerinden Antepli Aynî de sakîleri, işret eğlencelerinin usulünü bilen, içki düşünülerinin dilinden anlayan, “kız oğlan kız” kıyafetli ve eşi benzeri olmayan oğlanlar şeklinde tanımlamıştır.⁶⁴ Divan ve halk şairlerinin sakîler için yazdığı pek çok gazel, şarkı, türkü, semai ve destanı yayınlamaya kalksak haftalar, aylar değil yıl boyu sürer de tükenmez diyen Koçu, yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen Erzurumlu Âşık İbrahim'den bir beyit vermiştir. Burada sakîlerin meyhânelerdeki işlevi şu sözlerle dile getirilmiştir: “*Âdemi azdıran ol muğbeçe-i badefüruş/Nâsı şimdengeru idlâle ne hacet İblis!*”⁶⁵

Yukarıda belirtilen örnekleri, aynı şekilde rakkaslar için de tespit etmek mümkündür. 17. yüzyılın ikinci yarısında Evliyâ Çelebi, Baba Nazlı Kolu'nun rakkaslarının her birinin özel kıyafetler eşliğinde muhabbet meydanında

⁶⁰ Koçu 2015, s. 33.

⁶¹ Çıpan 1991, s. 288.

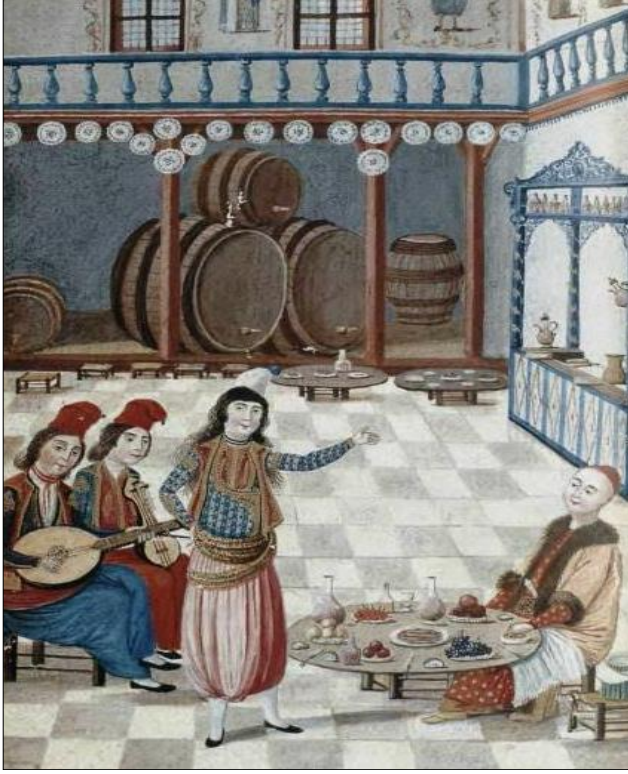
⁶² Koçu 2015, s. 27-29.

⁶³ Sâlim Efendi 2018, s. 355-362.

⁶⁴ Koçu 2015, s. 36-38.

⁶⁵ Koçu 2015, s. 34.

çarpareleriyle⁶⁶ Acem tarzında raks ettiklerini, âşıklarının da her taraftan gelen “hü” sesleriyle hayranlıklarını gösterdiklerini belirtmiştir. Zümrüd Kolu rakkaslarından Sakızlı Dimitraki, Lefteraki, Yanaki ve Mihaylaki gibi Rumlar da pek çok kişinin malını heba etmesine yol açmıştır. Bu “ay parçası” genç oğlanlar, omuzlara dökülen kıvrım kıvrım örgülü saçları, hoş kokuları ile İrem Bağ’ının tavus kuşu gibi hareket ettiklerinde, meftunlarının nefesini keserek kendisine bağlardı.⁶⁷ Hemen hemen aynı dönemlerde İstanbul’da bulunan Covel, kadınlar gibi uzun ve alımlı saçları olan 10 yaşlarındaki bir çocuğun iki kişiyle birlikte “şehvetli” figürlerle vücutlarını kıvrıp sallayarak dans ettiğini gözlemlemiştir. Hem genç hem de oldukça güzel olması şart olan bu rakkasların dansını, ahlakî açıdan eleştirmiştir.⁶⁸

Şekil 1: Gedikli bir meyhânedede müzik ve tavşanoğlani eşliğinde eğlenen bir müdavim.
(Hübannâme’den. And 2004, s. 382)

⁶⁶ Farsça çar=dört/pare=parça: bir çeşit vurmali zilli çalgı.

⁶⁷ Evliyâ Çelebi 2014, 1. Kitap, 2. Cilt, s. 646-649.

⁶⁸ Covel 2011, s. 134-135.

17. yüzyılda Evliyâ Çelebi, 18. yüzyılda da Enderunî Fazıl Bey, köçekler ile ilgili kalem oynatan önemli kişilerin başında gelmektedir. Özellikle Fazıl Bey, kendi döneminde meşhur olan kırka yakın namılı köçek hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan 18. yüzyılın sonlarında yaşayan İsmail adındaki bir Kıptî, Galata, Balat ve Fener meyhânelerinin namılı rakkasıydı. Ayvansaray'ın Lonca adıyla meşhur Çingene mahallesinde oturan köçek İsmail, hem ikamet ettiği semtinden hem de “kız gibi uzun saçlarına, koyu esmer derisine nispetle” Ayvansaraylı, Loncalı, Geysû-dar, Keşmir ve Hindu Şah gibi isimlerle anılırdı. Dönemin en ünlü şairlerinden biri olarak Enderunî Fazıl Bey de, İsmail'in namılı bir maşuku ve dolayısıyla rakkaslık yaptığı meyhânelerin de müdavimiydi. Fazıl Bey, bunun bir yansıması olarak *Çenginame*'den ayrı *Defter-i Aşk* isimli eserinde 167 beyit ile hayranı olduğu Keşmir Şah'ını anlatmıştır. İsmail, gündüzleri Galata'da, akşamları da Balat'ta bulunan Servili, Sarnıçlı ve özellikle de Gümüş Halkalı ile Çizmeli adındaki meyhânelerde köçeklik yapıyordu. İsmail, şöhretinin zirvesinde iken Edirne'den getirilen bir Çingene kızı ile evlenmiş ve sonrasında da diğer köçekler gibi unutuldu.⁶⁹ Köçek İsmail örneğinden de anlaşılacağı üzere bu konuda pek çok bekâr uşağının ikâmetgâhı olan Cibali, meyhâneleri kadar yakınındaki Ayvansaray'ın Lonca semtindeki köçekleri ile de meşhurdu.⁷⁰

18. yüzyılın sonlarında Ahmed Câvid'e göre, muğbecelerle birlikte tavşanoğlanların meyhânedeki işlevlerini, “...rû-yı dil dökerek bir def'a ayağın alup, mesd-i medhûş etdikleri bî-hoşların mâ melekinin ahz...” etmekte. Yani muğbeceler, tatlı dilleri ile kendilerine bağladıkları “nice mirâsyedi” müptelanın sahip olduğu bütün her şeyi almakta mahirdi. Hatta Ahmed Câvid'e göre muğbece ve tavşanoğlanlar, böyle iflas eden müptelalarından da hemen vazgeçmemekteydi. Böylece diğer müptelalar, “...filân tavşan ne pek hakikatli imiş mübtelâsından geçmiyor deyü...” düşünür ve “uç beş sersem” daha kendisine bağlanırdı. Bu şekilde aldatılmış devlet ricali de vardı. Bunlar, “yalılarından hâric dağ başlarında mülûkâne kasırlarında evkâf-ı ta'tilde sevdiği muğbeceler ile zevk ü safâda” onların güzellikleriyle öğünürdü.⁷¹ 18. yüzyılın sonlarında İstanbul'a ait gözlemlerini aktaran D'Ohsson da, rakkasların danslarının müstehcen hareketlere dayandığını belirtmiştir. Ona göre bu rakkaslar, ayrıca seyircilerden de bahşiş topladıkları için çalgıcılardan daha fazla kazanmaktaydı. İzleyenlerden bazıları, vermek istediği altını, âdet olduğu üzere rakkasın alınına yapıştırırdı. Rakkasların bu kazançları, meyhânedeki gösterilerinden elde ettikleri ile kıyaslandığında bir hiç düzeyinde kalırdı.⁷²

⁶⁹ Koçu 2015, s. 55-63; Koçu 1958, s. 59-62.

⁷⁰ Hiç 1965, s. 3552.

⁷¹ Ahmed Câvid 1998, s. 217.

⁷² D'Ohsson 1972, s. 248-249. Aynı dönemlerde benzer bir tasvir ve değerlendirme için bkz.

Meyhânelerin köçek gibi rakkaslar ile işret âlemlerine cinsellik katması veya eğlencelere farklı bir yön vermesi, 19. yüzyılda da devam etmiştir. Nitekim Ubucini, Rum rakkasların “şehvet uyandırıcı figürlerle” raks ettiğini belirtmiştir.⁷³ Bazı meyhâneler, müşterilerden müdavim yaratmak için ünlü köçekleri daimî olarak çalıştırırdı. Müdavimler de, meyhâne çalışanlarının ve köçeklerin güzelliğine kapılarak varını yoğunu harcardı. Bazı kişiler, güzelliğine meftun oldukları köçekleri kendi yanlarında tutabilmek için pek çok altın sarf ederlerdi. Bundan dolayı düşmanlıklar oluşabilir, kavgalar, adam yaralama ve öldürme gibi çeşitli olaylar yaşanabilirdi. Bu konuda Abdülaziz Bey, şu ifadelerle benzer bir raks usulü tasviri vermiştir:

Her iki ellerinin baş ve orta parmaklarına kayış bağlarla taktıkları çarpırcı denilen zilleri birbirine çarpırcı olarak zarif bir şekilde kollarını açar, ayaklarının ucuna basarak omuz ve vücutlarını ahenkle oynatıp çalınan çalgıya ayak uydurarak raks ederlerdi. Raks sırasında ikide bir kâkül gibi saçlarını arkaya atar, seyredenler arasında uygun gördüğü muhterem bir zatın yanına oynayarak gelir, zil çalarak, şivelerle [işvelerle] başını dizine koyup yatar gibi yapar, o zat da alnına altın yapıştırırdı.⁷⁴

Bazı araştırmacılar, köçek, tavşanoğlanı ve çengilerin ait oldukları raks grubunu, “Erotik Danslar” başlığıyla açıklamıştır.⁷⁵ Kendisi de bir meyhâne çalışmanı olan Vefa Zat, özel olarak sakîlerin meyhânedeki işlevlerini “çarpık ilişkiler” olarak tanımlamakta, aynı gerekçeyle de sakîlik ve günümüz barmen arasında benzerlik kurulmasına karşı çıkmaktadır.⁷⁶ Her ne kadar sakîler ya da sakîlerin sahip olması gereken özellikler açısından benzerlik kurulması doğru olmayabilirse de burada söz konusu olan durum, asıl olarak homoseksüellik değil, cinsellik açısından “türlü cilvelerle, işvelerle müşterileri meygedeye bağlamak” için kullanılmalarıdır.⁷⁷ Kaynar’ın ifadesiyle de meyhânedeki çalışan hizmetliler, âdeta flört ederek “...erkeklerden müdavim ve müdavimlerden maşuk yaratmak için ordaydı...”.⁷⁸ Köçeklerin ve tavşanoğlanların meyhânelerdeki eğlencelere cinsellik katan yönünü öne çıkaran yazarlardan Sevengil de, sınırların müzik ile gerildiğini ve tahrik edici rakslar ile dayanaksız hale geldiğini belirterek pek çok kişinin servetini eritip yok ettiğine dikkat çekmiştir.⁷⁹ Özellikle köçek ve tavşanoğlanlarının tasvirinde de görüleceği

---

Habesci 1784, s. 415.

⁷³ Ubucini 1977, c. II, s. 68.

⁷⁴ Abdülaziz Bey 2000, s. 309, 391-394.

⁷⁵ Nutku 1972, s. 123.

⁷⁶ Zat 1994, s. 116; Zat 2002a, s. 165-167.

⁷⁷ “Balıkpazarı” 1960, s. 2030.

⁷⁸ Kaynar 2014, s. 210.

⁷⁹ Sevengil 2014, s. 123.

üzere meyhâne müdavimleri için mahbup yani sevilen, sevgili konumundaki meyhâne çalışanları, Osmanlı şiirinde, erkek ve kadınların aynı kelimelerle ifade edilmesi demek olan *androjen* bir karakterdedir. Kadınlar ise, özellikle 15-17. yüzyıllar arasında cinselliğin ön planda olduğu şiirlerde nadiren görülmektedir. Mahbuplar ise, aynı dönem şiirlerinde içki sofralarının olmazsa olmazları olarak görülmüştür. Bu örnekler, bugünün toplumsal kategorileri etrafında ele alındığında, oldukça rahatsız edici bulunabilir. Ama bu yöndeki çalışmalar, antikçağ toplumlarında daha belirgin olarak görülmekle birlikte kadın erkek şeklinde kategoriler yerine bir “tercihler yelpazesi”nin söz konusu olduğuna dikkat çekmektedir.⁸⁰ Yine bu konuda Kaynar, meyhâneleri, “...kadının olmadığı kamusal hayatta erkeğin erkeğe olan aşkının herkese malum olduğu yerlerden biri...” olarak tanımlamaktadır.⁸¹

Cinselliğin Ötesi: Meyhânelerin Fuhuş İle İlişkisi

Meyhânelerin içerisinde söz konusu olan cinsellik, sadece meyhâne çalışanları üzerinden işrete katılan bir çeşniden mi ibaretti yoksa gerçekten bir homoseksüellikten veya cinsel ilişkiden bahsedilebilir mi? Bu soruya kesin bir cevap bulmak zor görünmektedir. Ama fuhuş ne sadece meyhânedeki yaşamış ne de meyhânedeki işret âlemleri ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Üstelik her meyhâne, müdavimlerine fuhuş imkânı da sunmamaktaydı.⁸² Ama Murat Can Kabagöz’ün de belirttiği gibi en azından fuhşun mukaddimesi, meyhânedeki yazılabilmekteydi.⁸³ Artan’ın ifade ettiği üzere meyhâneler, diğer pek çok mekân gibi fuhşun “ikincil mekânları”ndan biri idi.⁸⁴ Fuhşun resmî mekânı olarak genelevler ise, asıl işlevinin yanı sıra müşterine içki ve keyifli zaman geçirme imkânı da sağlamaktaydı.⁸⁵

Çalışmanın bu kısmında, meyhânedeki bağımsız bir şekilde evlerde veya genelevlerde oluşturulan işret âlemlerinin bir parçası olan veya tek başına fuhşun bütün yönleri değil, asıl olarak meyhânedeki kurulan veya en azından başlayan homoseksüellik ve cinsel ilişki boyutundan örneklere yer verilmiştir. Bu kapsamda bazı meyhâne müdavimlerinin her meyhânedeki bulunmayan köçekler ve tavşanoğlanlar ile sakiler gibi çalışanlarla bir ilişki kurmasının mümkün olduğu durumlar ele alınmıştır. Aynı zamanda ilk olarak meyhânedeki

⁸⁰ Andrews ve Kalpaklı 2018, s. 53-54, 59.

⁸¹ Kaynar 2014, s. 210.

⁸² Örneğin Abdülaziz Bey’e göre daha sınırlı kişinin uğrak mekânı olan Yahudi meyhâneleri, saz ve raks gibi eğlence araçlarını bulundurmaz, ama çalışanlarının genç ve seçkin özelliklere sahip olmasına özen gösterirdi. Bkz. Abdülaziz Bey 2000, s. 309.

⁸³ Kabagöz 2016, s. 39.

⁸⁴ Artan 2018, s. 506. Ayrıca bu konuyla ilgili bir çalışma için bkz. Doğan 2019.

⁸⁵ Deal 2017, s. 70.

başlayan eğlencelerin fuhuş ile devam ettiği durumlar da tespit edilmiştir. Meyhânelerin sağladığı böyle bir ortam, esas itibariyle çeşitli yollarla eğlenceye cinsellik katılmasını sağlamaktaydı. Sıklık durumu bilinmese de bu tür bir ilişki, genellikle meyhâne çalışanları ile kurulmaktaydı. Ama nadiren de olsa konumu bilinmeyen kadınların da gizlice ve belki de kılık değiştirerek erkeklerle birlikte meyhânelerdeki eğlencelerde yer aldıklarına dair istisnâî örnekler tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu kayıtların, yasak olduğu için daima gizli kalması gereken eylemlerin yetkilerce tespit edilebilenlerini yansıttığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla kadınların da dâhil olduğu ama yetkililerin dikkatini çekmediği için gizli kalabilmiş, kayıtlara yansımamış yasak eğlenceleri bilmemiz doğal olarak mümkün değildir. Kadınların servis elamanı olarak meyhâneler gibi pek çok içkili eğlencelerde yer alması, ender görülen bir durum olarak 19. yüzyılın sonlarında mümkün olacaktır.

Burada Yılmaz'ın bağ, bahçe, değirmen, dükkân ve “oda” gibi mekânlarda gerçekleşen işret toplantıları örneğini tekrar vurgulayarak⁸⁶ meyhânedeki işlevi açısından temelde dolaylı bir yönü bulunsa da içki tüketen bireylerde oluşan davranış rahatlığının cinsellik ve homoseksüel ilişkilerin kurulmasını kolaylaştıran bir etken olduğu söylenebilir. Özellikle 19. yüzyıldan önce karşı cinslerin kolayca yan yana ve bir araya gelemediği dikkate alındığında, çoğu kez meyhâne müdavimlerinin hemcinsleri ile böyle bir ilişkinin ortaya çıkması da anlam kazanmaktadır. 16. yüzyılda Gelibolulu Mustafa ‘Âli, *Mevâ’idü’n-Nefais fi-Kavâ’idi’l-Mecâlis* adlı eserinde, güzel mahbupların ve gül yanaklı şarkıcıların içki sofralarının olmazsa olmazları arasında bulunduğunu belirtmiştir. ‘Âli’ye göre bunlar, sakilik yaparak içki sofrasındakilerin isteklerini yerine getirmeliydi. İki gruba ayrılan meyhâne müdavimlerinden biri, kanı kaynayan “nev-cüvânlar ve zenpâre”leri mahbûbdost edinen güçlü içki düşkünleriydi. Bunların bazıları, “...mahbûbı ile meyhâneye varur. Yer içer, ahşam oldukda halvethânesine göçer...” idi. Oğlan veya kadınlar da, işret eğlencelerinde cinsel bir motif olarak kullanılmak üzere meyhânedeydi.⁸⁷ Kaynar’ın da dikkatini çektiği gibi⁸⁸ Gelibolulu, genç delikanlıları mahbup edinen meyhâne müdavimlerine karşı yansız bir tavır takınmıştır. Meyhâne müdavimi olup gece gündüz içki içmek üzere gelen ikinci gruba yönelik yaklaşımı ise olumsuzdur. Ama ilgili fasıl, zarif ve dindar kimseler nazarında makbul ve “ayn-ı ‘ıffet ü diyânet” olanın, bu tür uygunsuzluklardan kaçınmak olduğu şeklinde sona ermektedir.⁸⁹ Yine 16.

⁸⁶ Yılmaz 2005, s. 39-42.

⁸⁷ Gelibolulu 1997, s. 348-374. 17. yüzyıl İngiltere’inde benzer bir işlevi yerine getiren muhallemiciler örneği için bkz. Andrews ve Kalpaklı 2018, s. 88

⁸⁸ Kaynar 2014, s. 210.

⁸⁹ Gelibolulu 1997, s. 366.

yüzyıla ait *Kitab-ı Dâfi-ül-Gumûm*, yani *Gamları Def Eden Kitap*, her ne kadar “gerçek kişiler üzerine değil ve her şeyiyle hayali bir dünya tasarlıyor” ise de, bu sosyal düzenin anlaşılmasını sağlayacak bir çerçeve sunmaktadır. Kitabın yazarı Deli Birader’e göre “*gişi mahbub oğlanlar ile ne kadar muamele itse ve musahabet kılsa kimse mani olamaz...*” iken aynı şeyi kadınlar ile yapması söz konusu bile edilemezdi. Kimsenin tasarrufunda olmayan bu “mahbublar” ile تنها bir odaya gidilebilir, kolunu boynuna atıp halk içinde gezip dolaşılabilirdi. Hatta Deli Birader, bu ilişki biçimini daha da ileriye taşıyarak şu yorumda bulunmuştur: “...*sohbet idüb şarapçık içürsen mest idüb kendünden geçürsen ne kadi mani olur ne beg cihanda nesne mi var bundan yeg.*”⁹⁰ 18. yüzyıla ait *Risâle-i Garibe* adlı bir eserde de, “taze oğlan olup sakallanmadan” şarap içerek böyle bir ilişki kuran kişiler konu edilmektedir. Burada da esas olayın meyhânenin içerisinde geçip geçmediği belli değildir. Aynı eser, “meyhânacılar ile ortak olan püzevenkler”den de bahsetmektedir.⁹¹

Meyhânelerdeki eğlencelere, mahbupların yanı sıra kadınlar ile de cinsellik katılabilmekte ya da daha ileri ilişkiler kurulabilmekteydi. Örneğin 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti’ne gelen Avusturya elçilik heyetinin üyelerinden Hans Dernschwam’ın gözlemi, bu yönde bir ipucu vermektedir. Ona göre bir Rum meyhânesinde birkaç genç Türk, “üç kötü kadınla” yakalanmış ve meyhâneci dâhil olmak üzere hepsi cezalandırılmıştır.⁹² Yaklaşık bir asır kadar sonra Bursa şer’iye sicillerine yansıyan 1630 tarihli bir örnekte, kadınların meyhânelere kılık değiştirerek girebildiği görülmektedir.⁹³ Arşiv kaynaklarına yansıyan 18. yüzyılın ortalarına ait bir diğer örnek, Hürmüz ve Sakızlı adıyla anılan iki meyhâne ile ilgilidir. Suriçi’nde Yavuz Sultan Selim Camii yakınındaki Tevkii Cafer Çelebi Mahallesi’nde bulunan bu iki meyhâne, iç içe geçmiş sorunların yaşandığı yerler olması nedeniyle hem Müslüman hem de gayrimüslim ahalinin şikâyetine yol açmıştı. Aynı zamanda bir kural ihlali de olan ve esas olarak Müslümanları rahatsız eden ilk sorun, meyhânelerin Tevkii Cafer Camii karşısında bulunmasıydı. Hem Müslüman hem de zimmîleri rahatsız edip şikâyetlerine yol açan diğer sorun ise meyhâne “erâzil ve eşkiyâ tecemmü’ ve nice fesâdâta” yol açmasıydı. Daha önce bu iki sorundan dolayı söz konusu meyhânelerin kapatılması için İstanbul kadısı tarafından hüküm de verilmişti. Ama sadece birkaç gün uygulanabilen karar sonrasında meyhâneler yeniden açılmıştı. İşte bu noktada asıl olarak meyhâneler ve cinsellik bağlamını anlamayı kolaylaştıran bilgiler veren bir başka şikâyet konusu daha oluşmuştu. Buna göre “leyl ü nehâr” açık olan söz konusu meyhâneler, “*erâzil ve eşkiyâ*

⁹⁰ Deli Birader 2007, s. 13 ve 70-71.

⁹¹ *Risâle-i Garibe* 1998, 23 ve 31.

⁹² Dernschwam 1992, s. 144-145.

⁹³ Öcalan 2002, s. 120-121. Ayrıca bkz. Selçuk 2015, s. 53-54.

tecemmu ‘ ve nice nice fevâhiş ‘avretler dahi getirülüp ikisi dahi hem meyhâne ve hem kârhâne” idi. Tabii günden güne kötülüklerin yaşanmasında görülen artış, mahalle ahalisinin de rahatsızlığının şiddetlenmesini ve şikâyetini beraberinde getirdi.⁹⁴ Sonuç olarak meyhâneler, kapıları mihlanmak ve aletleri de imha edilmek suretiyle kapatıldı.⁹⁵

Hürmüz ve Sakızlı adındaki iki meyhâne ile ilgili şikâyetlerin cinsellik ile ilgili olan yönü, Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey’in belirttiği bazı meyhânelerin “şirvan” denilen üst katlardaki ayrı odalarını ya da bölümlerini akla getirmektedir. Bu meyhâneler, çalışanları ile müdavimlerine cinsellik için sunduğu uygun ortamı, aynı şekilde merdivenlerle çıkılan ayrı bölümlerde veya balkonlarda fuhuş için de sağlamış olmalıdır. Üstelik Hürmüz ve Sakızlı adındaki meyhânelere getirilenler de, “nice nice fevâhiş ‘avretler” yani kadınlardı. Aynı şekilde Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, meyhânelerin üst katında bulunan şirvanlar ve odalar için “...erbâb-ı servet ve sefâhatın hususî eğlencelerine mahsustur” demektedir.⁹⁶ Koçu’ya göre de meyhâneler, İstanbul’un azılı zorbaları ile kabadayılarının “meşrebine göre ya bir nevcivan yahut bir yosma nigârla” gelerek “diz dize iş ü işret” etmesi için dışarıdaki ayrı bir kapıdan girilen “mükemmel döşenmiş odalar” a sahipti.⁹⁷ Fariba Zarinebaf ise, hem bu şekilde üst katlarda bulunan ayrı odaların hem de meyhânenin avlusu veya bahçesi ile bitişiğindeki evlerin bu amaçla kullanılabilirdiğinden bahsetmektedir.⁹⁸

Köçek ve tavşanoğlanların etkinliği, dolayısıyla da homoseksüelliğin ve cinselliğin meyhâne çalışanları ile olan ilişkisi, Kanunî Sultan Süleyman döneminde 16. yüzyılın ortalarından itibaren dönem dönem uygulanan geçici meyhâne yasakları sırasında kesintiye uğramaktaydı. Böyle dönemlerde rakkasların geçimlerini nasıl sağladıklarına dair bir bilgiye ulaşılammışsa da, düğünler gibi çeşitli etkinliklerde ya da gizlice düzenlenen işret âlemlerinde dans etmeyi sürdürdükleri tahmin edilebilir. Meyhâneler, II. Mahmud’un Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdığı 1826’dan, esas olarak da Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği 1839’dan itibaren artık tümüyle yasaklanmadı, sadece sorunlu olanlar kapatıldı.⁹⁹ Ama bu kez de köçek ve tavşanoğlanlarının raks etmesi, dolayısıyla da meyhâneler ile cinsellik ve fuhuş yönüyle olan ilişkisi, azalmaya başladı. Baskı ortamında çoğu Mısır’a göç ederken, bir kısmı da ileride büyük

⁹⁴ BOA, C.ZB., 31/1546, (25 Muharrem 1165/14 Aralık 1751).

⁹⁵ BOA, C.ZB., 31/1546, (5 Safer 1165/24 Aralık 1751).

⁹⁶ Balıkhane Nazırı 2011, s. 179.

⁹⁷ Koçu 2015, s. 31.

⁹⁸ Zarinebaf 2010, s. 101.

⁹⁹ Meyhâne yasaklarıyla ilgili kısım için bkz. Erdinçli 2019.

bir soruna dönüşecek olan fuşşa yöneldi.¹⁰⁰ Sözü edilen durumun da etkisiyle Sultan Abdülmecid'in 1856'da yasakladığı köçek ve tavşan raksı, süreç içerisinde gözden düşmeye başladı.¹⁰¹ Böylece kadın ve erkeğin kamusal alandaki dünyalarının belirgin ve keskin bir biçimde ayrıldığı, sosyalleşmenin tek cinsiyetli ortamlarda olduğu bir düzen, artık yavaş yavaş parçalanmaya başladı.¹⁰² Aynı süreçte sadece meyhânelerde değil, hemen her sosyalleşme alanında köçek oynatmak da yasaklandı. Ubucini, bu yıllarda sayısı azalan çengilerin artık sadece Galata meyhânelerinde rastlanır hale geldiğini belirtmiştir.¹⁰³ Nitekim 1859 yılında Ermeniler, patrikleri öncülüğünde kendi çocuklarının çeşitli şekillerde kandırılıp rakkas olarak kullanılmalarından ve bu suretle ahlaklarının bozulmasından şikâyetçi olmuştur. Çocuklarının bu hale düşmesinden “perişan” olan anne ve babalar, çalgıcıların söz konusu hareketlerinin yasaklanmasını istemişlerdir.¹⁰⁴ Hatta Basiretçi Ali Efendi, yasağa rağmen Ramazan ayında bazı “zurafâ” evinde köçek oynatılmasını da eleştirmiştir.¹⁰⁵ II. Abdülhamid, köçek ve çengi oyunlarının sarayda gösterilmesine son vermiş olsa da, halk arasında varlık göstermeye devam etmiştir.¹⁰⁶ Gazinolar gibi alternatif eğlence mekânlarının ortaya çıkmasıyla birlikte bu tür oyunlar da tamamen yok olmaya başlamıştır.¹⁰⁷

Köçekler ve tavşanoğlanları, etkin oldukları dönem boyunca müslim ve gayrimüslim, meyhâne ve saray, gerçek ve ruhanî sarhoşluk gibi zıt unsurlarla Osmanlı eğlence hayatının bir araya gelmesi zor alt ve üst katmanlarını birleştirmeyi başarmıştır.¹⁰⁸ Bu doğrultuda pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Ebru Boyar ve Kate Fleet, Ahmed Câvid'in muğbeçeler üzerinden verdiği bilgileri, “*Meyhânelerdeki genç erkek çengilerin çoğu fahişeydi...*”¹⁰⁹ ifadesiyle değerlendirmiştir.¹¹⁰ Joseph von Hammer'a göre de köçeklerin gösteri yeri olan çoğu meyhânedeki “...aykırı ve bayağı hazların aracı haline gelen dansların curcuna ve taşkınlığı Avrupalının tüm ahlak tasavvurunun ötesine geçer...” idi.¹¹¹ Yine Sevengil, icra ettiği sanat

¹⁰⁰ Feldman 2006, s. 132.

¹⁰¹ Balıkhane Nazırı 2011, s. 29. Bu raksın 1856 yılının yanı sıra 1857'de de yasaklandığı belirtilmektedir. Bkz. And 2014, s. 30.

¹⁰² Boyar ve Fleet 2014, s. 230.

¹⁰³ Ubucini 1977, C. II, s. 68.

¹⁰⁴ BOA, *HR.MKT.*, 277/23, (18 Recep 1275/21 Şubat 1859).

¹⁰⁵ Basiretçi Ali 2001, s. 337.

¹⁰⁶ Melek 1953, s. 2707 ve 2729.

¹⁰⁷ Feldman 2006, s. 132.

¹⁰⁸ Feldman 2006, s. 129.

¹⁰⁹ Boyar ve Fleet 2014, s. 222.

¹¹⁰ Bu minvalde bir başka değerlendirme için bkz. Altuntaş 1977, s. 37.

¹¹¹ Hammer 2011, s. 297.

bakımından “sevinci şehvete, neşeyi tahrike dönüştüren bir alaturka raks” olarak ifade etmiştir. Hatta köçekliği, “eski zevk düşkünü ve özensiz anlayış”ın bir yansıması şeklinde fuhuş objesi olarak değerlendirmiştir.¹¹² Bununla birlikte Doğu’nun güzellik anlayışının erken dönemlerden itibaren cinsiyete bağlı olmadığı, aynı derecede “etkileyici” olan kadın ve erkeğin 19. yüzyıl ile birlikte keskin bir şekilde ayrılmaya başlandığı da ileri sürülmüştür.¹¹³ Tüm bu görüşler birlikte değerlendirildiğinde, çağdaş araştırmacıların erkek çengiler ifadesiyle kastettiği köçeklerin ve tavşanoğlanların nasıl ki homoseksüel ilişkilerle ilgili yönünü doğrulayacak bilgiler mevcut değilse, aynı şekilde genelleyci bir ifadeyle her erkek rakkasın, fuhuş objesi olduğu ile ilgili kesin bilgilerden de yoksunuz. Burada sakiler için de geçerli olan makul değerlendirme, her ne kadar homoseksüel ilişkiler içinde bulunanlar olabilirse de, meyhâne çalışanlarının daha ziyade eğlencelere cinsellik katmak için kullanıldıklarıdır.

Ahmed Cevdet Paşa’nın da belirttiği gibi Tanzimat Fermanı ile birlikte artık “mahbûblar” azalırken “zen-dostlar” çoğalarak “aşk u alâka”, kadınlara gösterilmeye başlanmıştır.¹¹⁴ Bilhassa 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık gayrimüslim kadınlar, öncelikle çalışmak amacıyla ilkin balozlarda, daha sonra da aşamalı bir şekilde gazinolarda, birahanelerde ve bazı meyhânelerde görülmeye başlanmıştır.¹¹⁵ Tabii yaşanan değişim, kadını da cinsellik yönüyle işretin araçlarından biri haline getirmiştir. Bu ise, klasik dönemde de olduğu gibi toplumsal açıdan bir takım sancılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Klâsik dönemde Ahmed Câvid’in “*Meyhâne-i aşk içere ben bir dolu kaldırdım/Bir çengi güzel sevdim sermâyeyi çaldırdım*”¹¹⁶ şeklinde karşımıza çıkan bu durum, yenileşme sürecinde kadınlar üzerinden yaşanmıştır. Günlük yaşamda kadınlarla yakın ilişkiler kuramayan erkekler, bu tür mekânları, demlenmenin yanı sıra kadınları görmek, belki dokunabilmek veya daha ilerisini yaşayabilmek için de tercih etmeye başlamıştır. Nitekim Abdülhak Şinasi Hisar, bu durumu, “*O zamanlarda bir kadın vücudunun bir zerresini görebilmek belki teleskopla göklerde Merih ve Zührenin bir parçasını görmek kadar nâdir ve tesirliydi...*”¹¹⁷ sözleriyle vurgulamaktadır. Bu konuda İzmir’den bir örnek ise, arkadaşları ile Kristal Kafeşantan’ına giden Mustafa’nın sahneye çıkan bir Fransız kadın dansözünü gördüğünde hissettikleri idi.¹¹⁸ Daha geç döneme ait bir örnek ise, çalgı ve kızların bulunduğu gazino, birahane ve meyhâne gibi içki satılan

¹¹² Sevengil 2014, s. 121-124.

¹¹³ Konuyla ilgili farklı görüşleri ele alan bir tartışma için bkz. Barutçu 2019, s. 142-145.

¹¹⁴ Cevdet Paşa 1980, s. 9.

¹¹⁵ Kabagöz 2016, s. 59-74.

¹¹⁶ Ahmed Câvid 1998, s. 217.

¹¹⁷ Hisar 1995, s. 24 ve 26.

¹¹⁸ Alsan 2002, s. 212-214.

mağazaların sarhoş olan müşterilerden hesabın birkaç mislini ve zorla üzerindeki her şeyi almaları ile ilgilidir. Müşteriler, bu tür olaylara itiraz ettiklerinde ya öldürülmekte ya da yaralanmaktaydı. Zaptiye Nezâreti, yaşanan sorunların faillerinin yakalanması ve müskirat satılan mekânların kapanma saatine dikkat etmelerinin sağlanması konusunda uyarılmıştır.¹¹⁹ Konuyla ilgili 1906 yılından verilecek son örnekte de istimator Arif Bey, refakatinde bulunan Halid ve Fırat Bey ile birlikte “uygunsuz makûleden bir kadın ile” Göksu’daki bir meyhânenin önünde işret ederken görülmüştür.¹²⁰ Yani anlaşılan kadın da, meyhânedeki eğlenceye dâhildi ve varlık sebebi cinsellikti.

Meyhânedeki işret âlemlerinin hepsi için geçerli olmayan içki ve fuhuş ilişkisi, meyhânenin dışarısında da kurulabilirdi. Bu noktada Ahmed Rasim, içkiyi bir kilit, fuhuş da anahtar olarak nitelemiştir.¹²¹ ÖrneğinERCÜMENT EKREM Talu’nun *Çömlekoğlu ve Ailesi* romanının kahramanı İdris Bey’in meyhânedeki sonraki durağı fuhuştu. Kendisi, geçim sıkıntısından değil, ama eşinin ilgisizliği nedeniyle evindeki mutsuzluğu ikame etmek için müşterileri vasıtasıyla meyhâneye ve ardından da fuhuşa alışmıştı.¹²² Zeki Mesud Alsan’ın *Memleket Çocuğu* kitabının başkarakteri Mustafa da, arkadaşları ile içkili eğlencelerini fuhuş ile noktlayanlardandı.¹²³

Polisiye vakaları da, sadece işret ile değil, “mukaddimesi meyhânedeki yazılan” işret eğlencelerinin sonrasında yaşanan fuhuş yönüyle ilgiliydi.¹²⁴ II. Abdülhamid döneminde Yağkapanı İskeleyi’nde 1880’de gerçekleşen bir cinayet, işret ve fuhuş arasındaki bağlantı kurulmasında önemli ipuçları barındırmaktadır. Bahsi geçen iskelenin kayıkçılarından, ünlü kabadayılardan, en seçkin tulumbacılardan ve gayet de “yakışıklı” olan Trabzonlu Laz Dimitri, sürekli yanında gezdirdiği, daha sakalı bıyığı çıkmamış, yeni yetişme bir genç olan Yani’yi, meyhânedeki eğlencelerinden sonra deniz sefası yapmak üzere kayığa bindikleri sırada öldürmüştü. Yani’nin ölümüne yol açan olay ise, ağzından bir “köpek” lafzının çıkması, iskeledeki kayıkçılardan birkaçının da gülmesiydi. Bu olayı, biraz hatalı şekliyle de olsa, dönemin halk şairlerinden Vasıf Hiç kaleme almıştı.¹²⁵ 1889’da Hasköy’de gerçekleşen bir başka cinayet ile de benzer bir bağlantı kurulabilir. Buna göre güzelliği Yusuf Peygamberle kıyaslanan henüz 19 yaşındaki nefer Ârif, İsmail Hakkı isminde biri tarafından kama ile öldürülmüştü. Mahkemedeki şahitlerden biri olan meyhânedeki, cinayet

¹¹⁹ BOA., ŞD., 1287/22, (12 Cemaziyevvel 1300/21 Mart 1883).

¹²⁰ BOA, ZB., 393/44, (23 Temmuz 1322/5 Ağustos 1906).

¹²¹ Ahmet Rasim 2012, s. 79.

¹²² Talu 1945, s. 95-109; Kaynar 2014, s. 207-209.

¹²³ Yazar, Mustafa karakteriyle kendi anılarına yer vermektedir. Bkz. Alsan 2002, s. 214-218.

¹²⁴ Kabagöz 2016, s. 39-42.

¹²⁵ “Dimitri (Trabzonlu Laz)” 1966, s. 4590-4591.

yaşanmadan önce katil ve maktulün kendi meyhânesinde iki şişe rakı içip ayrıldıklarına dair bir ifade vermişti. Şahitlerden bir diğeri olan bahriye neferinin verdiği ifadeye göre de İsmail Hakkı, sarhoş bir haldeyken kahvehâneye gelerek kendisini dışarı çıkarmış ve “sevgilimi” kama ile vurdum şeklinde bir itirafta bulunmuştu. Katil, daha sonra farklı ifadeler vermiş olsa da, on beş yıl hapis cezası almıştı.¹²⁶ Eğer sözü edilen her iki olay bu şekilde gerçekleşmişse, Kabagöz’ün de dikkat çektiği gibi âşık ile maşuk, olaylardan önce meyhânedeydi.¹²⁷

Sonuç

İstanbul meyhânelerinin eğlencelere sıra dışılık katan unsurları, başta sakîler olmak üzere müdavimlere içki dağıtan daimî çalışanlarıydı. Müzik ise, bütün hepsinde olmamakla birlikte meyhâneleri diğerlerinden ayıran, farklılaştıran ve öne çıkaran bir unsur olarak ya tek başına ince saz biçimiyle ya da köçek veya tavşanoğlan gibi rakkasların oyunlarının bir parçası şeklinde İstanbul meyhânelerinde yer alabilmekteydi. Bu haliyle sakîler ile müzik ve rakkasların asıl işlevi, bazı meyhânelerdeki eğlencelere cinsellik katmak ve müşterilerden müdavim yaratmaktı.

Meyhânelerin cinsellikle ilgili yönü, tek başına meyhâne çalışanları ile seksüel ilişki kurulmasını yansıtmamaktaydı. Fakat rakkaslar ve meyhâne çalışanlarından sakîler, müşterilerin kimi zaman daha ileri noktalara varan isteklerini de yerine getirebilmekteydi. Böylelikle meyhânegilerin müşterilerini meyhânesine bağlamak için kullandığı cinsellik, kimi zaman daha ileri bir boyuta taşınabilmekteydi. Meyhânelerin büyüklüklerine bağlı olan üst katlardaki şirvanlar da, cinselliğin diğer boyutunun söz konusu olabildiği sıra dışı eğlencelere uygun bir ortam sağlayabilmekteydi. Bu bölümler, tamamıyla erkeklerden oluşan meyhâne müdavimlerinin yanlarında getirdikleri hemcinsleri ile nadiren de kadınlı-erkekli eğlencelere ortam sağlayabilmekteydi.

Meyhâneler, hem köçek ve tavşanoğlanları ile bu tür eğlencelerin ilk durağı hem de fuhşa giden yolun kapısının aralandığı ikincil mekânlardan biriydi. Yani müdavimler, içki içtikten sonra diğer mekânlarda fuhşa da yönelebilmekteydi. Tabi meyhâne müdavimleri, tüm bu eğlenceleri kendi maddî imkânları nispetinde yapabilmekteydi. Bu açıdan işretin ikinci durağının, yine kendi imkânları ölçüsünde daha çok alt sınıflara mensup müdavimler tarafından tercih edildiği söylenebilir. Eğlencelere sıra dışılık katan müzik, köçek ve tavşanoğlan gibi unsurlar, her meyhâne de bulunmadığı gibi aynı özelliğe ve

---

¹²⁶ “Ârif (Nefer)” 1959, s. 980-981.

¹²⁷ Kabagöz 2016, s. 40.

niteliğe de sahip değildi. Bu yüzden bazı meyhâneler, hizmeti sunan çalışanlarının ayırıcı özellikleriyle daha öne çıkabilmekteydi.

Osmanlı toplumunda 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlıkları bilinen köçek ve tavşanoğlanları, temelde çeşitli eğlencelerde ve bu çalışmada ele alındığı üzere belli bir grup meyhânedede sadece rakkas olarak mesleklerini icra etmekteydi. Temel fonksiyonları, kadının giremediği meyhânelerde kadın kılığında raks etmektir. Asıl olarak bu eğlencelerde cinsel arzu nesnesi olarak yer almış olsalar da, zaman zaman homoseksüel ilişkilerin kurulmasında rol oynayanlar da olabiliyordu. Anlaşılan rakkaslar, raks edebildikleri belli bir sürenin sonunda tekrar normal bir yaşantı sürdürebiliyordu. Birikimlerini köçek yetiştirme üzerine kullananlar ve meyhânelerde çirak olarak çalışmaya başlayanlar olduğu gibi berberlik, kahvecilik yapanlar veya memleketine dönerek tarımla uğraşanlar da vardı. Böyle bir normal yaşantı tasviri, mesleklerini yaptıkları dönemde köçeklerden ve tavşanoğlanlardan homoseksüel ilişkilere yönelenler içinde aynı zamanda biseksüel olanlarına da rastlanabileceğini düşündürmektedir.

Modern çağın değerleri üzerinden bakıldığında “çarpık” ilişkiler olarak bakılabilen bu durum, Osmanlı İstanbul’unda günümüzden daha farklı bir müstehcenlik anlayışının varlığını gösterirken, kadının meyhânelerde yer almaması gibi unsurlar dikkate alındığında konunun nispeten daha iyi anlaşılabilmesine yardım etmektedir. Bir İslâm toplumunda namahrem bir erkek ile yan yana bile yürüyemeyen kadın, gizli bir şekilde gerçekleşen ender örnekler dışında meyhânedeki eğlencenin bir unsuru da olmamıştır. Kadın, Tanzimat döneminden itibaren modern devletin kurulması sürecinde yenileşme yolunda atılan adımlarla sokakta daha görünür hale gelmiştir. Bilhassa gayrimüslim kadınlar arasında başta balozlar ve gazinolar olmak üzere eğlence mekânlarında çalışanlar görülmeye başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarında arşiv belgelerinden izlenebilen bu duruma, İzmir’de kadınların çalıştığı eğlence mekânlarına bizzat giden Zeki Mesud Alsan’ın gözlemleri de örnek verilebilir. Artık köçek ve tavşanoğlanlar ile sakilerin üstlendiği rolü, modern dönemde kadınların yerine getirmiş, müşterilerden müdavimler yaratarak servetlerini tüketmelerinde rol oynamıştır. Köçek ve tavşanoğlanların raksı da, II. Mahmud’un Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdığı 1826’dan itibaren aşamalı bir şekilde gözden düşmüş, Abdülmecid tarafından da yasaklanmıştır. Bu süreçte köçek ve tavşanoğlanları da zamanla belli yörelerde geleneksel rakkaslar olarak varlık gösteren bir konuma indirgenmiştir. Günümüzde çok sınırlı olmak üzere bu tür rakslara folklorik bir gösteri olarak rastlanmaktadır.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

Cevdet Zabtiye (C.ZB.), 31/1546; 393/44

Şura-yı Devlet (ŞD.), 1287/22.

Hariciye Nezâreti Mektûbî Kalemi (HR.MKT.), 277/23.

b. Diğer Eserler

- “Ârif (Nefer)” 1959 “Ârif (Nefer)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul.
- “Balıkpazarı” 1960 “Balıkpazarı Meyhaneleri”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul.
- “Dimitri (Trabzonlu Laz)” 1966
“Dimitri (Trabzonlu Laz)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 8, Koçu Yayınları, İstanbul.
- 6 Numaralı Mühimme T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1995), *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>*, C. II, Haz. H.O. Yıldırım vd., Ankara.
- Abdülaziz Bey 2000 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. K. Arisan - D. Arisan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Câvid 1998 Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi'*, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ahmed Rasim 1969 Ahmed Rasim, *Muharrir Bu Ya*, Haz. Hikmet Dizdaroğlu, MEB, Ankara.
- Ahmed Râsim 1980 Ahmed Râsim, *Matbûat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*, Haz. K. Yetiş, İstanbul.
- Ahmet Mithat 2001 Ahmet Mithat, *Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî Yahut Alafranga*, Haz. İ. Doğan-A. Gurbetoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ahmet Rasim 1952 Ahmet Rasim, “Eski İstanbul Meyhaneleri ve Şairleri”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 34, C. III, s. 1800-1803.
- Ahmet Rasim 2012 Ahmet Rasim, *Eski İstanbul'da Hovardalık*, Üç Harf Yayıncılık, İstanbul.
- Akgündüz 1990 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. I, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Alsan 2002 Zeki Mesud Alsan, *Mustafa'nın Romanı, Memleket Çocuğu*, Haz. Ercan Şen, Vadi Yayınları, Ankara.
- Altuntaş 1977 Yener Altuntaş, “Kaybolmakta Olan Bir Kültür Köçeklik”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence, Seksiyon Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 35-39.
- Alus 1994 Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Yazıları*, Haz. E. Şadi Erdinç-F. Ilıkan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

İstanbul Meyhânelerinde Sıra Dışı Eğlenceler: 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Müzik, Raks ve Cinsellik

- And 1982 Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- And 2004 Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: I Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- And 2014 Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Andrews ve Kalpaklı 2018 Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı, *Sevgililer Çağı Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili*, Çev. Zeynep Yelçe, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Artan 2018. Tülay Artan, "İfade Biçimleri ve Mecraları: İstanbul ve Ötesi (1600-1800)", *Osmanlı Dünyası*, Çev. G. Ç. Güven, Ed. Christine Woodhead, Alfa, İstanbul, s. 485-522.
- Balıklıhane Nazırı 2011 Balıklıhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul.
- Barutçu 2019 Atilla Barutçu, *Eşikte Dans: Beden ve Performans Ekseninde Köçekler*, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Basiretçi Ali 2001 Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, Haz. Nuri Sağlam, Kitabevi, İstanbul.
- Boyar ve Fleet 2014 Ebru Boyar-Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Cevdet Paşa 1980 Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Cezar 1991 Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, Ak Yayınları, İstanbul, 1991.
- Covel 2011 John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, Çev. Nurten Özmelek, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Çıpan 1991 Mustafa Çıpan, *Fasîh Ahmed Dede: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tendkidli Metni*, C. II, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- D'Ohsson 1972 M. de D'Ohsson, *M. XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Çev. Zerhan Yüksel, İstanbul.
- Deal 2017 Roger A. Deal, *Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet*, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Deli Birader 2007 Deli Birader, *Kıtab-ı Dâfi-ül-Gumûm*, Haz. Filiz Bingölçe, Alt Üst Yayınları, Ankara.
- Dernschwam 1992 Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İhsan ERDİNÇLİ

- Doğan 2019 Cem Doğan, *Cinselliğin Saklı Kıyısı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Erdinçli 2019 İhsan Erdinçli, *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meyhâneler ve Meyhânecilik (1826-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Erkan 2010 Seher Erkan, *Türk Halk Danslarında Köçeklik Geleneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ersoy 2007 Şeyma Ersoy, *Osmanlıda Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Köçekler, Çengiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Evliyâ Çelebi 2014 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, 1. Kitap- 2. Cilt, Haz. S.A. Kahraman ve Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Feldman 2006 Lalezar-Music of the Sultans, *Sufis&Seraglio*, Vol. II: Music of the Dancing Boys, (CD, Album), Kitapçık Notları, Walter Feldman, Çev. Ş. Şehvar Beşiroğlu, Berna Özbilen, *Folklor/Edebiyat*, C. 12, S. 45, 2006.
- Gelibolulu 1997 Gelibolulu Mustafa 'Âli, *Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Mevâ'idü'n-Nefais fi-Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Habesci 1784 Elias Habesci, *The Present State of the Ottoman Empire*, R. Baldwin, London.
- Hammer 2011 Joseph von Hammer, *İstanbul ve Boğaziçi*, Çev. Senail Özkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Hiç 1965 Vasıf Hiç, "Cibâli Meyhaneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul.
- Hisar 1995 Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, Sebil Yayınevi, İstanbul.
- İbn Bibi 1996 İbn Bibi, *El Evamirü'l- Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, C. I, Haz. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- İKSÜM 26 Numaralı Sicil*
İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1562 - 1563), Haz. Rıfat Günalan, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul.
- İnalcık 2010 Halil İnalcık, *The Survey of Istanbul, 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, Ed. Emre Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İpekten 1996 Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

İstanbul Meyhânelerinde Sıra Dışı Eğlenceler: 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Müzik, Raks ve Cinsellik

- İstanbul Seyahati* 1995 *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, çev. Fuat Carım, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Kabacalı 2003 Alpay Kabacalı, "Hiciv, Ney ve İçki... İşte Neyzen Tevfik", *Popüler Tarih*, Yıl: 3, S. 31, s. 72-75.
- Kabagöz 2016 Murat Can Kabagöz, *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloza, İmpratorluk'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul, Heretik Yayınları, Ankara.
- Kâtip Çelebi 1972 Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ahakk*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kaynar 2014 Hakan Kaynar, "Muhabbet Baki Mahubân Kayıp: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meyhaneler", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, S. 3, s. 195-215.
- Keykâvus 2006 Keykâvus, *Kabusnâme*, Çev. Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Koçu 1958 Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar*, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- Koçu 2015 Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, İstanbul.
- Latîfi 2000 *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- Mehmet Tevfik 1991 Mehmet Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Melek 1953 Z. Melek, "Eski Devirlerde Köçekler ve Çengiler", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 4, S. 47, s. 2705-2707 ve 2729.
- Meriç 200 Nevin Meriç, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi Âdab-ı Muâşeret 1894-1927*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Moltke 1960 Helmuth von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, Çev. Hayrullah Örs, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Nerval 2012 Gérard de Nerval, *Doğu'da Seyahat*, Çev. Selahattin Hilav, YKY, İstanbul.
- Nutku 1972 Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Öcalan 2002 Hasan Basri Öcalan, "Bursa'da Boza ve Tarihî Bozahâneler", *Bursa Halk Kültürü- I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı*, Haz. Y. Oğuzoğlu-K. Üstünova, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Bursa, s. 111-122.
- Önder 2009 Sevim Yılmaz Önder, "Tevârîh-i Âl-i Selçuk'ta Yeme-İçme Kültürü", *Yemek ve Kültür*, S. 16, s. 102-114.
- Pardoe 2017 Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Çev. M. B. Büyükkal, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.

- Reid 1840 John Reid, *The Turkey and Turks: Being The Present State of the Ottoman Empire*, Robert Tyas&Paternoster Row, London.
- Risâle-i Garîbe 1998 18. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe, Haz. Hayati Develi, Kitabevi, İstanbul.
- Sadri Sema 2008. Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul.
- Sakaoğlu-Akbayar 1999 Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, *Binbir Gün Binbir Gece Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Sâlim Efendi 2018 *Mürzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Tezkiretü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, Haz. Adnan İnce, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Selçuk 2015 İklil Selçuk, "Devletle Toplumun Buluşma Yeri: Bursa'da Bozacılığa Dair Bir İnceleme", *Haydi Sofraya! Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi*, Ed. Amy Singer, Çev. Pelin Tünaydın, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 33-55.
- Sevengil 2014 Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, Haz. Sami Önal, İstanbul.
- Sperco 1989 Willy Sperco, *Yüzyılın Başında İstanbul*, Çev. Remime Köymen, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayını, İstanbul.
- Talu 1945. Ercüment Ekrem Talu, *Çömlekoğlu ve Ailesi*, Berkalp Kitabevi, Ankara.
- Ubucini 1977. J.H.A. Ubucini, *1855'de Türkiye*, C. II, Çev. Ayda Düz, Tercüman, İstanbul.
- Uyumaz 2006 Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri", *Tarih Dergisi*, S. 43, s. 37-51.
- Yahya Kemal 2015 Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz 2005 Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, S. 1 (241), s. 11-49.
- Zarinebaf 2010 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul:1700-1800*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- Zat 1994 Vefa Zat, *Âdâbıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zat 2002a Vefa Zat, *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zat 2002b Vefa Zat, *Eski İstanbul Meyhaneleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

SUMMARY

The winehouses of Istanbul were first begun to be opened in Galata with the granting of the Capitulations to the non-Muslims by the Ottoman Empire after the conquest of the City. According to the sources written during the second half of the 16th century, there were winehouses in Galata as well as in Tahtakale and Balıkpazarı quarters of the Suriçi district in Istanbul. When they were first opened, the winehouses of Istanbul served as warehouses and stores (kapan-ambar) where primarily wine was distributed to the non-Muslims and taxed. With time, especially around mid-16th century onwards, especially the Tahtakale winehouses such as Efe and Yani in Suriçi began to function as venues of socialization where the customers, among which the poets were noteworthy, could converse and entertain themselves by drinking with food and appetizers. Some winehouses were distinguished from others by the presence of some unusual elements. This study intended to focus on such elements, the winehouse employees with special abilities in music, dance, etc. Previously various studies examined the subjects of music, dance and dancers (köçekler ve tavşanoğlanlar) in the Ottoman Empire but none of these studies dealt with these subjects in their relationship with the Ottoman wine houses. Notwithstanding, this study focused on the sexual motives of the wine house employees such as the permanent employees and the dancers (köçek ve tavşanoğlanlar) who were characterized by their physical beauty and talents that they utilized during winehouse entertainment. Therefore, this study posited that because the women were not allowed in the winehouses as customers or employees in Muslim societies, the female impersonator dancers (rakkas), cupbearers (saki) and music were used to create a permanent customer base. The subject was examined in this study by relying on the archival sources, travelogues and literary works and observations of the late Ottoman Empire period. In using the sources, the primary focus was given to the literary works rather than the limited archival material in order to display the long duree description and conception of the issue. Nevertheless, this approach also served for the purpose of demonstrating the continuity of the phenomenon that constituted the subject of this paper.

Since Antiquity music has served one of the essential elements of the libation and entertainment. One of the nicest examples of the subject in the Islamic literature, for example, *Kabusname* was translated into Turkish, and influenced the Turkish readers dealing with drinking and libation subjects. The court records belonging to the mid-16th century reveal that music accompanied the libation parties in the Ottoman capital. A century later, the most renowned Evliya Çelebi mentioned people who played musical instruments, sang and danced as a profession. The dancers (rakkas) he mentioned founded their own guilds during this period, and they directed the entertainment in some meyhânes by acting as females both with their attires and moves under the pseudonym of köçek or tavşanoğlan. These dancers were primarily coming from Gypsy, Greek, Armenian or Jewish families and they were mostly drafted among the locals of the Aegean islands such as Chios (Sakız), Imbros (Bozcaada) or Lesbos (Midilli). The employees of the meyhânes had to look sharp and handsome in neat special attires as fit

to the entertainment tastes of the times. The cupbearers who were permanent employees also had to pay attention to their looks. The dancers could also permanently work at the same meyhâne or could offer their shows in different meyhânes. The cupbearers in the meyhânes walked around and hosted at the tables, who chatted with the customers showing interest in them. The dancers, on the other hand, with their special dancing abilities served to seduce the customers and make sure they spend long time in the meyhâne and spend all their money on drinks. The main function of the dancers was to serve as sexual desire objects to the customers with their feminine behaviors and dances. In the special lodges (şirvan) mostly on the second floors of the meyhânes some dancers established sexual intercourse with their favorite customers. These secret chambers also served as the venues of unusual entertainment with the women who were secretly sneaked in to the meyhânes. In parallel with the modernization efforts in the Ottoman Empire during the first half of the 19th century, the functions of the cupbearers and the dancers began to lose their importance. With more frequent appearance of the women in social life as a reflection of the Westernization, women began to take their place as meyhâne employees, too. The examples that can be observed in the late Ottoman Empire press demonstrated that women began to replace the cupbearers and the dancers, and they created their own customer base and depleting their wealth. On the other hand, the male dancers whose activities were prohibited by law in 1856, slowly faded in the back pages of history and today they just serve as folkloric entertainment elements.